

— Ke kořenům slova *ROM*

Výraz *rom* je ve většině romských dialektů nejběžnějším sebeidentifikačním prostředkem jejich mluvčích. Přesto toto etnonymum zůstávalo dlouho do 20. století do romštiny nezasvěceným Evropanům neznámé. Ve styku s většinovou populací se Romové po staletí prezentovali výhradně termíny běžnými v místních jazycích, jako je např. české *cikán* či anglické *gypsy*, a tak jako romština sloužila k dorozumívání pouze mezi Romy, bylo i užití jejich vlastního etnonyma omezeno jen na vnitřní komunikaci probíhající v romštině. Teprve v několika posledních desetiletích bylo romské *rom* přejato do jiných jazyků, aby se stalo jednotným označením Romů na světě ve všech jazycích. Za zlomový je zde považován zvláště rok 1971, kdy se konal první mezinárodní kongres Romů deklarující zájem označovat Romy etnonymem jejich vlastního jazyka. Potřeba nahradit slova jako *Cikán* výrazem *Rom* přitom nevzniká jen z důvodu pejorativní konotace prvně zmiňovaného. Slova *cikán* – *cikánský* (a zvláště pak angl. *gypsy*) se časem stala sociálním označením různých populací a jejich jazyků v Evropě, Asii i Africe, a to často jen na základě vnějších znaků, které tyto populace mohly částečně sdílet, přestože svým původem, jazykem, etnicitou spolu nesouvisely.¹ Slova *Rom* – *romský* naproti tomu nesou jasný význam omezený na konkrétní historicky vzniklé společenství lidí spjaté primárně jednotným (a až sekundárně dialektně diferencovaným) jazykem – romštinou.

Předpokládat lze původní sdílení etnonyma *rom* všemi romskými společenstvími – mluvčími romských dialektů. Jeho ztráta obvykle doprovází až jazykovou směnu těch skupin, které svůj etnický jazyk zapomněly (např. ve Španělsku, částečně Maďarsku). Některé jazykově asimilované skupiny Romů si však část původního lexika uchovávají i v gramatické struktuře nově přijatého jazyka. Takové dialekty se v romistice označují jako „pararomštiny“, přičemž mluvčí těchto pararomštin někdy dále označují svůj etnolekt derivátem slova *rom*.²

1 Ve světě žijí „cikáni“, kteří s Romy nemají vůbec nic společného. Např. na Šrí Lance se vyskytuje kasta sinhal-ské společnosti – rodijové – známá jako „cejlonští cikáni“, v Indonésii žijí „mořští cikáni“ Bajové, plejáda „cikánských“ skupin žije v Indii. Grierson (1922) popisuje „cikánské“ jazyky Indie romštině často zcela nepřibuzné.

2 Srov. např. název baskické pararomštiny *errumantxela* či sebeoznačení anglických Romů *romaničel* < *romani* „romská“ + femininum *čhel* „rodina, kmen, lid“ (srov. Mānušs et al. 1997: 43) a jejich jazyka *romani jib* (< *romani čhib* „romský jazyk“, Matras 2002: 243).

O romsky mluvících komunitách, které se slovem *rom* nenazývají, padne zmínka v dalším textu.

Protože si na základě jasných faktů, jimiž se zabývá i toto pojednání, můžeme být jisti nepřetržitou tradicí etnonyma *rom* jdoucí zpět daleko do indické minulosti, je toto jméno rozhodně jednou z nejdůležitějších stop na cestě objevování původu Romů. Zatímco romský jazyk jakožto člen skupiny indoárijských jazyků nám prokázal indický původ jazyka a fyzická antropologie i jeho mluvčích, vlastní etnonymum nám za pomoci znalosti dalších souvislostí může napovědět mnohé o etnosociálním původu Romů, o jejich příbuznosti k té či oné hinduistické kastě, ba i o jejich minulosti samotné. Předpokladem pro zpracování těchto okruhů je zprvu velmi důkladná hloubková etymologická analýza etnonyma. Právě ta je cílem tohoto pojednání, jež tak může představovat jakýsi úvod k dalším možným úvahám.

1. Etymologie slova rom

Již více než celé jedno století je mezi romisty i indology přijímán původ slova *rom* v novoin-
dickém pojmenování *ḍom*, které navazuje na kastovní označení doložené v sanskrtských tex-
tech *ḍomba*.³ Prvním, kdo zprvu jen naznačil možnou souvislost těchto slov, byl německý
sanskrtista Hermann Brockhaus v dopise datovaném dnem 16. července 1841 indoeuropei-
stovi Augustu Friedrichu Pottovi. Pott příslušnou pasáž dopisu ocitoval v prvním dílu své
práce *Die Zigeuner in Europa und Asien* ([1844], reedice 1964: 42). Po četných diskusích
zvláště na stránkách *Journal of the Gypsy Lore Society* byla tato etymologická spojitost přijata
většinou seriózních badatelů ve 20. století a pod číslem 5570 uvedena i v autoritativním srovná-
vacím slovníku indoárijských jazyků Sira Alpha L. Turnera známém pod zkratkou CDIAL,
který je dosud nejvelkolepějším dílem historicko-srovnávací lingvistiky indoárijských jazyků
(Turner 1962 – 1966)⁴.

Indické kastovní jméno (džátinymum) *ḍom*, které má v různých částech severní Indie
i své nářeční varianty (*ḍūm*, *ḍōmb*, *ḍūmb*, popř. i sufixované *ḍom-rā*, *ḍūm-nā* aj.), označuje roz-

3 V česky psané romistické literatuře (např. Hanzal 2004: 16 či Nečas 2005: 13) koluje nesprávné tvrzení, že slovo *ḍom* je sanskrtský výraz. V sanskrtu má však toto slovo výhradně podobu *ḍomba*.

4 V CDIAL mají všechna etymologicky příbuzná slova v různých indoárijských jazycích přiřazeno jedno číslo a pod tímto číslem jsou vedle sebe uvedena. V záhlaví každého čísla je nejprve staroindický tvar (buď rekonstruovaný anebo doložený v sanskrtu popř. védštině), od kterého lze všechna tato slova odvodit, potom následují jednotliví vývojoví pokračovatelé (včetně významů) – nejprve ze stredoindických jazyků, pak z romštiny, domárštiny a lomavrenštiny, dardských jazyků, přes sindhštinu, paňdžábštinu, hindštinu a dalších až po jazyk divehi na Maledivských ostrovech.

ptýlené společenství příbuzných kast obývajících rozsáhlou oblast od Hindúkuše a Karákóramu daleko na severozápadě indického subkontinentu až po Urísu a Ásám na východě. Členové těchto kast obvykle mluví jazykem toho kraje, ve kterém se dlouhodobě pohybují, jen v Hunze na severu Pákistánu mluví vlastním jazykem *ḍumāki* a nikoliv neindoevropským jazykem svých sousedů *burušaskí* (Lorimer 1939). Přehlednou monografii o současných dómech⁵ v Indické republice podal Briggs (1953). Existuje řada sociokulturních podobností mezi Romy a dómy, z nichž ty nejviditelnější panují v téměř totožné tradiční profesní struktuře. Dómové jsou nejčastěji asociováni s hudbou a provozováním hudebních a tanečních vystoupení, řada dómských skupin se dále věnuje službám pro jiné kasty, košíkářství, výrobu různých předmětů, léčitelství atd. Již zmínění dómové v Hunze jsou hudebníci a kováři, podobně jako byli předváleční usedlí Romové na Slovensku, přičemž práce s kovem se vůbec zdá být typická pro dómy v podhorských oblastech západního Himálaje (ve státech Uttarāčal, Himáčalpradéš, Džammú a Kašmír a přilehlých oblastech Pákistánu). Vedle tradiční profesní struktury lze podobnosti najít také v určitých zvyklostech a náboženských představách, které dómové sdílejí s některými romskými skupinami (např. zvyk kupování nevěst, pohřbívání do země, víra a bázeň spojovaná s duchy zemřelých – muly apod. srov. Brown 1928). Velmi často se jedná o zvyky, které rozhodně nejsou typické pro většinu ostatních hinduistických kast. Sociokulturní paralely tak v podstatě stvrzují příbuznost obou společenství naznačenou etymologickou souvislostí jejich vlastních pojmenování.

V západní Asii a severní Africe žijí některé tradičně itinerantní skupiny indického původu, jejichž vlastní etnonymum má podobu *dōm* (pl. *dōme*). Jejich původní etnický jazyk domárština, nejlépe popsáný na základě dialektu kočovných kovářů Palestiny, je stejně jako romština indoárijským jazykem (Macalister 1914, Matras 1999). Na Kavkaze zase žije etnická skupina Lomů (*lom*), mezi Armény známí jako *Boša*, jejichž jazyk nazvaný lomavrenština je zachycen již jen jako dialekt respektive etnolekt arménštiny charakterizovaný množstvím nearménských slov, jež mají indoárijské etymologie (Finck 1907, Lehmann-Haupt 1928). Tyto populace s evropskými Romy sdílejí řadu společných kulturních i sociálních rysů (nomádství spojené s nabízením určitého zboží či služeb, podobné zvyklosti, totožné tradiční profese...) a není pochyb o tom, že jejich indiští předci sdíleli společnou kastovní identitu.

5 Rozepisují-li se o dómech/dómbech jako skupině, používám počestěný tvar bez označení retroflexního konsonantu (tečky pod d). Takto počestěný tvar si však naopak žádá označovat dlouhou kvantitu samohlásky ó. V původní transliteraci (*dom/ domba-*) označení délky chybí, protože v sanskrtu i většině novindických jazyků (např. hindštině) je hláska *o* vždycky dlouhá, a jelikož postrádá krátký protiklad, značení délky v odborném přepisu se neuzívá. Pomlčka bezprostředně za slovem (např. *domba-*) označuje kmenovou podobu slova (nominativ singuláru zní v sanskrtu *ḍombaḥ*, prákrtu *ḍombo* apod.).

Z tohoto pohledu jsou i jejich vlastní etnonyma *rom*, *dōm* a *lom* zřetelně potomky indického *ḍom*. Různé iniciální konsonanty reflektují odlišný vývoj původní znělé retroflexní okluzivy v romštině, domárštině a lomavrenštině.

Právě souvislost romského *rom* s autoetnonymy těchto asijských populací přehlíželi odpírači vývoje slova *rom* z kastovního jména *ḍom*. Asi největší popularitě se v minulosti těšil názor, že romské *rom* vychází z řeckého *romaioi* („Římané“), jakým se nazývali řečtí obyvatelé Byzance. Tyto představy se opírají zvláště o článek Alberta Thomase Sinclairea z roku 1909. Právě on argumentoval slovy, že s označením *rom* se identifikují pouze evropští Cikáni, jejichž předci procházeli a i nějaký čas pobývali na území Byzantské říše. Názor o původu romského *rom* z řeckého *romaioi* ve skutečnosti vyvolává řadu otázek, spíš než aby dal odpovědi. Asi největší otázkou by bylo, proč by Romové svoje etnokulturní bytí včetně např. vlastního jazyka začali právě ve vlastním jazyce označovat jménem, které neslo význam širšího politického celku a navíc bylo spojeno s obyvatelstvem jiného etnika a jazyka (Řeky). V takovém případě by bylo už mnohem pravděpodobnější, že by se Romové jako „Římané“ (tj. obyvatelé Byzance) hrdě představovali místnímu obyvatelstvu v Evropě po svém odchodu z Balkánu, ale ani tento jev není nikde doložen. Spojitost s řeckým slovem lze spolehlivě vyvrátit i lingvisticky (oikoklitická povaha slova *rom*, rekonstruovaná retroflexní vibranta na počátku slova v rané – byzantské – romštině, podoba derivovaného feminina, druhotná sémantika atd. – k tomu viz následující text).

Průkazným znakem etymologické souvislosti romského *rom* a novoinického *ḍom* je pravidelná hlásková korespondence, která oba lexémy charakterizuje. Na počátku slova *ḍom* stojí retroflexní neboli cerebrální souhláska v transliteraci značená tečkou pod písmenem. Retroflexní konsonanty jsou příznačným rysem jazyků indického jazykového svazu a obvykle i jedním z typických rozpoznávacích znaků kteréhokoliv indického jazyka. Běžným evropským uším často znějí jako „legračně vyslovované“ alveoláry (alveodentály), ve většině indických jazyků stojí ve fonologické opozici vůči rovněž přítomným alveolárám. Konsonanty se vyslovují obrácenou špičkou jazyka, jež se dotýká tvrdého patra. Mimo Indii se v tak čisté podobě a tak hojně zpravidla nevyskytují. Romština pod vlivem kontaktních jazyků fonetickou kvalitou všech cerebrál změnila, přičemž původní retroflexní okluzivy *ṭ*, *ṭh*, *ḍ*, *ḍh* v ní splynuly v jednu vibrantu *r*. Některé romské dialekty přitom dodnes rozeznávají dvojí vibrantu: vedle běžného alveolárního *r* také vibrantu vyslovovanou uvulárně (kalderaština) či dlouze popř. zdvojeně (gurbetština, západ severocentrálních dialektů, jihoitalské dialekty) (Matras 2002: 50–51). Tato vibranta se v těchto dialektech vyskytuje právě ve slově *rom* (tedy např. *rrom*), přičemž ze srovnání dalších slov s jejich indoárijskými kognáty jednoznačně vyplývá, že toto

rr je střídnicí původních retroflexních okluziv (srov. Gilliath-Smith 1910–11: 292–6, Matras 2002: 36–37). Dnešní historicko-srovnávací lingvistická romistika proto předpokládá existenci dvojí vibranty i v rekonstruované fonologické struktuře rané romštiny (*Early Romani*) – období, jež těsně předcházelo rozpadu na jednotlivé dialekty:

**r*, které bylo pokračováním neretroflexního indoárijského *r* – např. ve slově **rovel* „pláče“ < sti. *rodati* (CDIAL 10840),

**ř* z původních retroflexních okluziv (prokazatelně z *ḍ*-, *-ṭṭ*-, *-ḍḍh*- a okluzivy v klastru *-ṇḍ*-; Matras 2002: 36, 50.) – např. ve slově **řoj* „lžíce“ < stři. *ḍoa*-, srov. hin. *ḍoi* (CDIAL 5573).⁶

Protože toto **ř* je na základě situace ve výše zmiňovaných dialektech třeba rekonstruovat i ve slově **řom*, retroflex musel být jeho iniciálním konsonantem, a to už samo o sobě anticipuje výchozí podobu **ḍom*. Splynutí obou vibrant v jeden foném je záležitostí až následného vývoje v jednotlivých dialektech.

Druhý konsonantní rys slova *rom*, který by měl poutat naši pozornost, je labiální nazála *m*. Ta je v původních (indoárijských) romských slovech v jiné než iniciální pozici většinou pokračováním středoidindické intervokální gemináty (zdvojeného konsonantu) *-mm-*. Tato gemináta obvykle sama o sobě vznikla asimilací nějaké starší konsonantní skupiny, jež obsahovala labiální nazálu. V romštině tento vývoj dokládají slova jako *kham* („slunce“) < stři. *ghamma*- < sti. *gharma*- „horko, žár“ či *čumi* („polibek“)⁷ < stři. **čumma*- < sti. *čumba*-. Romština sdílí vývoj *-mm-* > *-m-* s téměř všemi novoidindickými jazyky včetně hindštiny (srov. např. hin. *kām* „práce“ < stři. *kamma*- < sti. *karma* „čin“; zatímco *kām* ve významu „láska“ je sanskrtskou přejímkou ← skt. *kāma*- „touha“). Jedná se zřetelně o ranou novoidindickou změnu, která následovala po apabhramšové ztrátě okluze původní jednoduché labionazály (srov. sti. *grāma*- > stři. *gāma*- > rom. *gav* „vesnice“; sti. i stři. *hima*- > rom. *jiv* „sníh“; sti. i stři. *dhūma*- > rom. *thuv* „kouř, dým“ apod.).⁸

⁶ Skutečnou fonetickou kvalitu raněromského **ř* dnes již těžko zjistíme, ale podle Matrase se ještě mohlo jednat o retroflex (Matras 2002: 50). Grafém *ř* je konvenční označení, které zde nemá vyjadřovat podobnost této hlásky s českým *ř*.

⁷ V severocentrálních dialektech je lexém *čumi* doložen již jen jako součást verbonominálního kompozita *čumi-del* „políbit“ pův. dosl. „dát polibek“.

⁸ Druhým zdrojem romského *-m-* je středoidindická aspirovaná nazála *-mh-* (rom. *ame* „my“ < stři. *ambe* < sti. *asme*).

Čistě z těchto skutečností plyne, že novoindičské džátinymum *dom* by mělo navazovat na starší nedoložené **domma-*. V sanskrtu se objevuje slovo *ḍomba-*, které odkazuje ke konkrétní kastě hudebníků, jež zaujímá podobné společenské postavení jako dnešní dómové v Indii. Konsonantní skupina *-mb-* přitom měla v historickém vývoji indoárijských jazyků vždy tendenci se asimilovat v geminátu *-mm-*. Vývoj *ḍomba-* > **domma-* > *dom* > **řom* > *rom* je tedy nezpochybnitelný.⁹

Etymon *rom* funguje i jako základ, od kterého lze derivovat další slova, jež označují různé aspekty romského bytí – femininum *Rom-ñi* „Romka“ (srov. hin. *domni*), adjektivum *rom-an-o* „romský“ (např. *romañi čhib* „romský jazyk“), adverbium *rom-an-es* „romsky“, abstraktum *rom-ípen* „romství, souhrn romských tradic“ atd. Ve všech těchto případech se uplatňují derivační sufixy indoárijského původu.

V romštině se však autoetnonymum používá i v jiném významu. Maskulinum *rom* vedle příslušníka romské komunity zároveň označuje manžela, femininum *romñi* pak manželku. Tento význam je společný většině romských dialektů na světě, a tudíž musí být také dědictvím doby před předpokládaným rozpadem rané romštiny.

Někdo by se proto mohl uchylovat k názoru, že význam „manžel“ byl prvotní a až jeho hypotetickým rozšířením na „muž“ slovo získalo význam etnonyma. Takový předpoklad je však nesprávný, a to nejen vzhledem k tomu, že slovo *rom* obecný význam „muž“ nenese („muž, chlap“ je romsky *murš* ze sti. *puruṣa-* stejného významu foneticky kontaminovaného slovem *manuṣ* „člověk“ ze sti. *mānuṣa-* CDIAL 9828). Kořeny společného významu skupinového jména i pojmu „manžel“ nacházíme v indických jazycích, kde se příslušná kastovní nebo kmenová označení běžně používají ve funkci odkazování k manželovi či manželce (ať už vlastnímu nebo cizímu), ba i v jejich vzájemném oslovení.¹⁰ Tomuto pro Indii charakteristickému, i když nepříliš známému, sociolingvistickému jevu zasvětil jedno ze svých pojednání

9 V literatuře se někdy objevují etymologické návrhy přehlížející právě onu skutečnost, že romské *-m(-)* nemůže být pokračováním intervokálního *-m-* ve staroindičtině či středoindičtině. Např. rom. *kamel* „chtít, milovat“ se nemohlo vyvinout ze staroindičského *kāmayate* „milovat“; toto sloveso je iránského původu a souvisí se středoperským *kām-itan* (Turner 1926: 158; srov. též CDIAL 3042). K lidovým etymologiím patří i. spojování slova *rom* se sanskrtským kořenem *ram-* „odpočívát, těšit se, souložit...“, od něhož jsou odvozena i některá substantiva s významem „manžel“ (např. *ramaṇa-*), což je druhotný význam i romského slova (viz níže). Rishi (1974: iii, vii) se zase přiklání k názoru, že slovo *rom* je odvozeno od jména indického boha Rámy (*rāma-* „příjemný, krásný“ od stejného kořene)

10 Na souvislost významu „manžel“ u slova *rom* s označováním manžela džátinymy v Indii poukazovala již dříve Milena Hübschmannová ve svých přednáškách pro posluchače romistiky FF UK, ačkoliv mi není známa žádná její práce, kde by ji zmiňovala.

ní o příznačných rysech indického jazykového svazu sanskrtista a drávidista Murray B. Emeneau ([1974], 1980: 218–243). Emeneau analyzoval vyprávěcí texty staroindických a částečně i novindických literatur, ve kterých se objevuje řada z našeho pohledu nadbytečných informací ohledně sociálního zakotvení či profese referovaných postav, jež zpravidla nemají přímý vztah k ději vyprávěného příběhu. Velmi časté je v nich právě nazývání chotě kastovním jménem. Například při promluvě k příslušníku varny kšatrijů (druhý – válečnický – společenský stav) se v sanskrtských textech objevuje formulace *te kṣatriyā* (dosl. „tvoje kšatrijka“) ve významu „tvoje manželka“. Při odkazování k bráhmanské rodině vyjádření *tasya brāhmaṇi* dosl. „jeho bráhmanka“ znamená „jeho manželka“ (nebo „on má manželku...“). Příklady lze najít i z oblasti vzájemného oslovování muže a ženy: *brāhmaṇa* „bráhmane!“ volá žena (bráhmanka) na svého muže, *brāhmaṇi* „bráhmanko!“ zase muž na svou ženu. Tyto příklady se objevují v nepříliš stylizovaných textech, které věrně odrážejí hovorový úzus.¹¹ Stejně zvyklosti panují v mnoha drávidských jazycích jižní Indie; Emeneau přidává vlastní poznámky z terénního výzkumu mezi kmeny jihoindického pohoří Nílgi. Podle Emeneaua je používání džátinym ve funkci označování i oslovování manžela/-ky celoidickým areálním typologickým rysem, podobně jako je celému prostoru vlastní kastovní členění společnosti, se kterým tento zvyk velmi úzce souvisí.

Romština původní slovo s obecným významem „manžel“ – „manželka“ nemá, přesněji řečeno není takové slovo doloženo. A patrně jej ani nikdy neměla, neboť tento pojem pohodlně vyjadřovala prostředky etnonym a socionym. Při odkazování k manželovi – manželce uchylovali se její mluvčí ke jménu celé komunity: *miro rom* znamená „můj muž, který je Rom“, *miri romṇi* je „moje žena, která je Romka“, podobně *lakero rom* „její manžel – Rom“, *leskeri romṇi* „jeho manželka – Romka“ atd. Stejně tak při oslovování vlastního muže/ženy: *romeja* „muži – Rome!“, *romṇije* „ženo – Romko!“ Základním prostředkem, který se v těchto případech uplatňoval, byl termín označující příslušnost k širšímu romskému společenství a nikoliv termín, jenž by označoval příslušnost k jedné konkrétní profesní či rodové podskupině. Pokud bylo třeba mluvit o manželstvích jiných než romských společenství, používala se zase obecná pojmenování těchto společenství. Manželka sedláka (*gadžo*) byla prostě *gadži* „selka“, manželka šlechtice (*raja*) byla *raṇi* „paní“ atd.

11 Řadu ukázek včetně jejich kontextů a odkazů na konkrétní místa v literárních textech obsahuje již zmíněná studie Emeneaua. Další příklady lze najít ve folkloristickém materiálu sebraném mezi různými indickými komunitami. Srov. např. Grierson, *Linguistic Survey of India*, Vol. IX, Part 1, 1916, s. 700, kde v paňdžábském příběhu z prostředí kasty džátů, muž (džát) referuje o své manželce jako o *meri džātani* (dosl. „moje džátka“) a v textu se objevují i formulace typu „džátka říká svému džátovi“. Cit. in: Emeneau 1980: 241, pozn. 22.

Takový zvyk přirozeně odráží význam, jaký hrála v životě Romů příslušnost k romskému společenství. V indické kastovní společnosti je úzus ve své podstatě lingvistickým vyjádřením kulturní relevance dané sociální struktury. Také pro indické období vývoje romštiny je třeba předpokládat, že se tento model plně projevoval. Tedy že Romové (ještě jako dómové) mluvili o svých manželích jako o dómech, zatímco při referování o manželstvích jiných kastovních societ používali označení právě těchto societ (popřípadě nějakých obecnějších pojmenování pro širší vrstvy obyvatelstva – podle daných kritérií statusových, profesních, dost možná i rasových či jiných). Zvyk v sobě nese jasný předpoklad, že kasta – džátí – je přísně endogamní skupina, tedy že partneři jsou vždy vybíráni ze stejné skupiny. Manželem dómky musel být jedině dóm, manželkou dóma byla vždycky jen dómka. Smíšená manželství nebyla dlouho běžná ani mezi romskou populací v Evropě.

Trvající endogamie romských komunit a jejich značná kulturní autonomie přispívala k tomu, že se úzus udržoval i mimo indický prostor. Silně binární vidění světa se konec konců dosud projevuje i například zvláštními slovy pro romské a neromské děti. Pro romského chlapce se používá výrazu *čhavo* < stří. *čhāva*- (pkt. ardhmagadhí), *čhāpa*- (páli) „mláďe“ (CDIAL 5026), neromský chlapec je *raklo* (srov. hin. *laṛkā* CDIAL 10924). Od stejných základů jsou odvozena i slova pro dívku (*čhaj* < **čhavi* „romská dívka“, *raklī* „neromská dívka“). Oba etymony zároveň označují dítě v genealogickém smyslu (syn – dcera). Emeneau podobnou situaci ohledně používání různých pojmenování dítěte podle jejich sociálního původu nachází opět v některých drávidských jazycích na jihu Indie (1980: 221).

Mimoindický prostor však nakonec vedl k tomu, že se význam „manžel“ u slova *rom* lexikalizoval. Slovo tedy stále více získávalo obsah, který má např. české „manžel“, až se, vedle trvajícího významu příslušníka romské komunity, stalo plně ekvivalentním obecnému pojmenování manžela v evropských jazycích. Některé romské skupiny zejména v západní části evropského kontinentu časem začaly ve funkci etnonyma používat jiné výrazy (*kale*, *mānuš*, *sinti*) a slovo *rom*(*ni*) v jejich dialektech zůstalo již jen v tomto lexikalizovaném významu „manžel(ka)“. Že však i předci těchto skupin dříve používali k vlastní sebeidentifikaci slova *rom*, a až v tomto významu i k označení vlastního manžela, dokazují některá slova derivovaná od základu *rom*-, jež si v těchto dialektech dosud ponechávají etnický vymezený obsah: např. vlastní jazyk příslušníci těchto „neromských“ skupin dál zpravidla nazývají *romaṇi čib* „romský jazyk“, popř. k němu adverbiálně odkazují jako k *romanes* „romsky“ atd. (srov. Sampson [1926] 1968: 318–319).

Je zajímavé, že v několika dialektech se ve významu „manžel“ nelexikalizovalo vlastní etnonymum, nýbrž cizí. Proto existují vlášské dialekty, které indiferentně používají ve významu „manžel“ slova *gadžo/ gažo* a ve významu „manželka“ *gadži/ gaži* (srov. Boretzky

1994: 94). To dokládá, že k ustálení slov **řom* nebo **gadžo* na významu odkazujícímu k manželovi bez ohledu na jeho původ muselo dojít až v jednotlivých dialekttech, zatímco raná romšтина procházející kontaktem s byzantskou řečtinou stále vykazovala rysy jazyka indického jazykového svazu založené na lexikálním rozlišování manželů podle jejich etnické/sociální příslušnosti.

Význam „manžel“ u slova *rom* je tedy sekundární a dnešní významové překrývání tohoto slova s pojmenováním chotě v jazycích evropského prostoru je jedním z příkladů vlivu tohoto prostoru na romštinu. Ta v tomto případě nepřejala formu pro daný význam, nýbrž vlastní lexém, jehož původní sémantické pole odráželo model běžný v sociokulturním prostředí Indie, obsahově ztotožnila se slovy, jež se v kontaktních jazycích používala v podobných situacích.

2. Etymologie slova *ḍomba-*

V další části nastíníme otázku původu indického slova, ze kterého romské *rom* vychází. Lidová etymologie vykládá jméno *ḍom* jako onomatopoiu – slovo, které vzniklo napodobením zvuku vydávaného úderem do bubínku (Hübschmannová 1997: 20). Tvar *ḍom* je ovšem novooindickým pokračovatelem staršího *ḍomba-*, je tedy třeba se zaměřit na etymologii právě této podoby.

Slovo je v literatuře poprvé doloženo v 6. století v astrologickém textu *Brhatsamhitā* („Velká sbírka“) autora Varáhamihiry.¹² Jeho význam od samého počátku odkazuje ke konkrétnímu kastovnímu nebo kmenovému společenství; v sanskrtské literatuře se přitom zdá, že toto společenství je vždy spojeno s profesí kočovných hudebníků. V žádném případě tedy není pravda, že by slovo původně neslo obecný význam „člověk“, jak uvádí např. Donald Kenrick (2003: 19, 41). Takový význam slova *ḍomba-* není v žádném textu zachycen a odporují mu i veškerá další historická svědectví, která o dómech máme např. z 10.–11. století od arabského písíciho učenice Al-Birúního.¹³

12 *Brhatsamhitā* 87.33. *gandharvāṇām saḍombānām* „gandharvů a dómbů“. Výkladu zmínky v kontextu díla bude zasvěceno celé jedno připravované pojednání.

13 „Dále následují dómové, kteří hrají na loutnu a zpívají“ („*Next follow the Doma, who play on the lute and sing*“) píše o dómech středověký učenec chórézmského původu působící na dvoře muslimského dobyvatele Mahmúda z Ghazny ve své práci *Kitābu'l Hind* v první pol. 11. stol. Angl. překl. *India by Al-Biruni* 1993 (2nd Reprint): 46.

Indická tradice reprezentovaná Hémačandrovým prákrtským slovníkem z 12. století *Deśināmamālā* („Věnc sloh deší“) řadí kastovní jméno *ḍumba-* ke slovům *deśi*, tj. takovým, které nemají svůj prazáklad v žádném původním sanskrtském slově.¹⁴ V tradiční indické jazykovědě se za tato slova považují všechna slova středoidických, potažmo i novoidických, jazyků, jež se nevyskytují v sanskrtu (a nejsou tedy *tatsama-* „s ním [sanskrtem] shodná“) ani je nelze považovat za vývojové pokračovatele sanskrtských slov (*tadbhava-* „z něho vzniklá“) a zvláště v případě novoidických jazyků nejsou ani převzatá z mimoindických jazyků (*videśi* „cizí“). Slova *deśi* jsou svým původem spjatá s určitou oblastí, jak ostatně napovídá i jejich pojmenování, jež doslova znamená „místní“ (*deśa-* „kraj, země“ < *diś-* „ukazovat, směřovat“). Zvláště v pozdějších údobích – na přelomu 1. a 2. tisíciletí – takovéto „provincionalismy“ pronikaly i do sanskrtské literatury, a tak se „nesanskrtská“ slova objevují i v sanskrtských textech jako je tomu u slova *ḍomba-*. V případě tohoto slova jde však přeci jen o jinou situaci – jedná se totiž o jméno, které označuje konkrétní lidské společenství. Autoři sanskrtských děl při referování o tomto společenství přirozeně použili jména, pod kterým bylo dané společenství známé v širokých lidových kruzích.¹⁵ V každém případě označení *ḍomba-* není odvozeno od žádného sanskrtského kořene, což samo o sobě vylučuje, že by bylo jméno dáno dómbům zvenčí například ze strany bráhmanských autorů.

Slova *deśi* velmi často charakterizuje neindoevropská etymologie, neboť indoárijská slova indoevropského původu staroidický jazyk vesměs zachycuje. Neindoevropský původ slova *ḍomba-* je přitom zřejmý už na první pohled. Je to na prvním místě retroflexní okluziva *ḍ* na počátku slova, která musí vzbudit okamžitou pozornost každého, kdo je hlouběji obeznámen se sanskrtem. Tato hláska se ve starších stádiích indoárijských jazyků běžně nevyskytovala a zvláště její iniciální pozice je třeba staroidickému jazyku naprosto cizí. Její četnost narůstala až s postupem doby, přičemž tento nárůst koreloval právě s obohacováním slovní zásoby o neindoevropská slova, ve kterých se tato fonetická kvalita obvykle projevuje. Dalším, na první pohled ne tak zřejmým, ale přesto průkazným rysem je konsonantní skupina *-mb-*, jež v indoárijských jazycích bývá příznakem austroasijského původu.

14 *Deśināmamālā* 4.11. *ḍumbo savace*. Uvedený tvar *ḍumba-* s kořeným *u* můžeme považovat za dialektovou variantu obvyklejšího *ḍomba-*. Také v některých novoidických jazycích se vyskytují tvary *ḍum*, jež navazují právě na variantu *ḍumba-*.

15 Srov. též slova Hermann Brockhause v dopise A. F. Pottovi.: „Jelikož toto slovo chybí v sanskrtských slovnících, a tudíž není indickými gramatiky považováno za klasické, zajisté patří ke slovům přejatým z lidových nářečí.“ („*Da dieses Wort in den Sanskrit-Wörterbüchern fehlt, also von den Indischen Grammatikern nicht als klassisch angesehen wird, so gehört es gewiss zu den aus den Volksdialekten aufgenommenen Wörtern.*“ Pott [1844] 1964: 42.)

Rodina austroasijských jazyků je rozšířena zvláště v jihovýchodní Asii, kde zahrnuje mon-khmerské jazyky (monštinu v Barmě či khmerštinu v Kambodži), někteří badatelé pokládají za austroasijský jazyk také vietnamštinu. Indie je nejzápadnější výspou těchto jazyků a zároveň oblastí významné větve austroasijské rodiny – jazyků mundských. Mundskými jazyky dnes mluví různě početné kmenové obyvatelstvo ve střední a východní Indii, předpokládá se však, že v prehistorických dobách byly jednou z nejrozšířenějších jazykových skupin minimálně v celé severní Indii. Vědci na základě srovnávacího rozboru těchto teprve v moderní době doložených jazyků stanovují rysy typické pro jejich starší stadia, které holandský badatel Kuiper nazval protomundskými (*Proto-Munda*). Jedním z typických jevů této „protomundštiny“ byla nazalizace a prenazalizace kořeného konsonantu, která mimo jiné odráží vztah mundských jazyků k austroasijské jazykové rodině (Kuiper 1948: 7). V sanskrtu se pak tento rys objevuje ve slovech přejatých z (proto)mundštiny jako homorgánní¹⁶ kombinace nazály a znělé okluzivy, což je případ slov jako *unduru-* („krysa“ PMWS 27), *tāmbūla-* („betel“ PMWS 70), *daṇḍa-* („hůl“ PMWS 75), *pāṇḍu-* („bledý“ PMWS 91), *lāngala-* („pluh“ PMWS 127) a řady dalších. Také retroflexní konsonanty jsou běžnou součástí hláskového systému těchto jazyků a objevují se i v iniciální pozici. Oba rysy (počáteční retroflex a skupina *-mb-*) tedy naznačují mundský původ jména *ḍomba-*.

Kuiper ve své práci o protomundských slovech v sanskrtu kastovní jméno *ḍomba-* také zmiňuje a dává jej do etymologické souvislosti s některými staro- a středoidindickými názvy bubínků mundského původu jako např. *āḍambara-*, *ḍamaru-*, *ḍimbima-*, *duṇḍubhi-* (které nese reduplikovaný kořen) a jinými. Všechna tato slova včetně *ḍomba-* podle něj odkazují ke společnému kořenu se strukturou *ḍa-ba* (retroflex – vokál – labiála – vokál), kterou vykazují slova s příbuznými významy v moderních mundských jazycích.¹⁷ Střídání alveolárních a retroflexních konsonantů nás přitom nemusí znepokojovat: variabilita tohoto druhu se vyskytuje i mezi dialekty jednoho mundského jazyka. Původní austroasijský konsonantní systém měl velmi malý počet fonémů, ale velké množství jejich fonetických realizací v závislosti na pozici a hláskovém prostředí, což se v dnešních mundských jazycích projevuje bohatou hláskovou alternací v jinak příbuzných slovech. Právě retroflexy a alveoláry se přitom zdají být pokračovateli jednoho fonému podobně jako na druhé straně různé labiální hlásky (*p-b-m* včetně svých nazalizovaných variant) (Kuiper 1948: 6).

16 Tj. se stejným místem artikulace. Pozn. red.

17 Např. santálsky *ḍobḍ* „tupý zvuk“, „snížený tón“, *ḍaba ḍubu* „zvuk trvalého bubnování“, „zmateně bubnovat“, *ḍubu ḍubu* „bubnování“, *ḍamāna* nebo *duman tamak* „druh velkého bubnu“, mundársky *dumān* „buben“, *ḍhāplā* „druh bubnu (typu tamburíny)“, ho *duman* „buben“, korku *dubru* „vysekaný buben“, *timki* „buben – hliněná nádoba potažená kůží“, *dhapo* „tamburína“, sóra *dēb-* „tlouci do bubnu“. Kuiper 1948: 86–87.

Austroasijské kořeny kastovního jména *ḍomba-* však naznačil už 20 let před Kuiperem francouzský indolog Jean Przyluski ve své studii založené na analýze některých sanskrtských názvů rostlin a jejich vztahu k austroasijským ekvivalentům (1926). Jméno *dómbů* dává do spojitosti se sanskrtským slovem austroasijského původu *tumba-*, které označuje tykev rodu *Lagenaria vulgaris*. I podle Przyluskiho získali *dómbové* jméno od svého hudebního nástroje – bubnu – podobajícího se plodům tykve (Przyluski: 35). Kuiper však *tumba-* řadí do jiné skupiny slov než *ḍomba-* a zmíněná označení bubnů (Kuiper 1948: 23–25). Przyluski navíc pracoval jen zčásti s materiálem ze samotných mundských jazyků a austroasijské příklady čerpal více z jazyků jihovýchodní Asie.

S jistotou lze tedy konstatovat, že jméno *ḍomba-*, je slovo mundského původu a souvisí s četnými pojmenováními různých druhů bubnů a jejich zvuku v mundských jazycích. Z tohoto hlediska musel být význam slova z počátku vnímán spíše jako „bubeník“ a jednalo se tudíž o profesionum. To naznačuje, že hudebnická činnost byla s *dómbou* nerozlučně spjata již od jejich „prehistorických“ dob, přičemž hlavním a zpočátku možná i jediným hudebním nástrojem *dómbských* hudebníků byl buben. Ostatně i dnes patří bubínek k nejčastějším nástrojům *dómských* hudebníků (srov. Hübschmannová 1997: 12–13, 21) a vlastnictví bubnu je s *dómbou* asociováno i v některých literárních pramenech (např. v Sómádévoě sbírce pohádek *Kathāsaritsāgaram*).¹⁸

Jak již bylo uvedeno, *dómbové* jsou v indické literatuře poprvé zmiňováni v astrologické encyklopedii *Brhatsamhitá*, jejíž vznik datujeme do 6. století našeho letopočtu. Nejstarší staroindická literární díla však sahají do doby o dva tisíce let starší než je doba Varáhamihirova. Celých těchto dva tisíce let nám pokrývá velmi rozsáhlé písemnictví různých žánrů, ba i jazyků, v němž se žádná nářčka na skupinu, jež by nesla jméno *ḍomba-*, neobjevuje. Z tohoto hlediska je zmínka *dómbů* až v 6. století relativně pozdní a nabízí se otázka, proč tomu tak je. Pak je zde ještě jedna lingvistická indicie pro skutečnost, že slovo *ḍomba-* se v indoárijských jazycích vůbec objevilo až někdy během našeho letopočtu. V předcházející části jsme mluvili o tom, že labiální nazála *m* v pozici jiné než na počátku slova zastupuje geminátu, která by zase měla být výsledkem asimilace nějaké starší konsonantní skupiny. Za normálních okolností bychom tedy měli předpokládat starší tvar *ḍomba-* pro sanskrt a **ḍomma-* pro prákrty. V prákrtech se ovšem stejně jako v sanskrtu objevuje podoba s neasimilovanou konsonantní skupinou *-mb-*¹⁹, a to potvrzuje, že toto slovo se objevilo v hovorové indoárijské až

18 Český překlad: Sómádéva: *Oceán příběhů*. Přel. D. Zbavitel. Odeon, Praha 1981, s. 107.

19 Viz Hémačandrův slovník *Děśínámamálā*; srov. též CDIAL 5570, kde pro prákrty udává Turner tvary *ḍomba-*, *ḍumba-*, *ḍombilaya-*.

v průběhu její středoidické vývojové fáze i s konsonantní skupinou *-mb-*, která se asimilovala teprve později (na počátku vývoje novoindických jazyků) a krátce nato zjednodušila do dnešní podoby.²⁰ Jinými slovy jméno *ḍomba-* se do indoárijské muselo dostat z mundských zdrojů až během první poloviny 1. tisíciletí našeho letopočtu nedlouho před sepsáním *Brhat-samhity*.

3. Závěr

Tato stať chce být především lingvisticky orientovaným pojednáním o původu etnonyma *rom*. Přesto se na tomto místě naskytá příležitost zamyslet se i nad některými dalšími skutečnostmi, které s tímto pojmenováním a zejména pak jeho nositeli souvisí.

O původu domů mezi domorodými indickými populacemi není sebemenších pochyb: prozrazuje jej tradiční způsob života, zvyky, sociální postavení v kastovní struktuře i fyzická antropologie. V literatuře se v této souvislosti často setkáváme s informací, že domové pocházejí z jihoindických drávidských kmenů, které byly včleněny do hinduistické kastovní soustavy na její společenské dno (Woolner 1913–1914, Grierson 1922: 5–11. Cit. in: Matras 2002: 15–16). Tato domněnka vychází ze zažitě a mylně představy, že právě drávidské jazyky jsou v Indii autochtonní, a že tudíž původní obyvatelstvo Indie bylo drávidské. Mluví drávidských jazyků, které jsou podle některých názorů vzdáleně příbuzné jazykům altajským, však přišli na Indický subkontinent podobně jako Indoevropané ze severozápadu, a to patrně přes Írán nejprve do Sindhu – údolí dolního Indu (Witzel 1999: 21–24), a odtud do dalších oblastí Indie, kde se mísili s původními – nedrávidskými – etniky. Nejstarší dosud žijící skupinou jazyků v Indii jsou jazyky mundské, na jejichž úkor se indoárijské i drávidské jazyky šířily. V tomto světle se tedy zdá být naprosto logické uvažovat, že domové byli původně mundsky mluvící skupinou; tuto hypotézu navíc podtrhuje i etymologie jejich jména.²¹

Mundské etnické skupiny dnes tvoří jen nepatrný zlomek indické populace, často navíc zatlačený do hor a nepřístupných oblastí, kde odolávají postupné asimilaci s početnějšími indoárijskými a částečně i drávidskými národy. Jediným významnějším společenstvím, dosud

20 V některých hlavně periferních oblastech indoárijského prostoru se přitom stále vyskytují archaičtější podoby kastovního jména s neasimilovanou konsonantní skupinou (například v Kašmíru *ḍumb*, femininum *ḍumbīn*).

21 Mundský původ domů – předků Romů – předpokládá i maďarský romista József Vekerdi (1981: 249–250.)

mluvícím mundským jazykem, jsou Santálci čítající asi šest milionů osob a žijící zvláště ve státech Džhárkhand a Západní Bengálsko. Jejich jazyk se v nedávné době stal vůbec prvním mundským jazykem začleněným mezi ústavní jazyky Indie (*scheduled language*). Nezanedbatelný počet je také mluvčích mundáštiny (Mundů v užším slova smyslu – dva miliony) a jazyka ho (jeden milion), kterými se mluví zhruba ve stejných oblastech jako santálsky a také v Uríse. Právě v Uríse je rozšířen další jazyk sóra se zhruba třemi sty tisíci mluvčích a o něco dále na západ je od zbylých mundských jazyků relativně izolován v horských oblastech jižního Madhjaapráděše jazyk korku s asi půl milionem mluvčích. Některá původně mundská kmenová společenství (např. Bhílové na západě Indie) již dávno přešli na indoárijský jazyk, neasimilovali se ovšem kulturně a zůstali etnikem, což v případě Bhílů vedlo ke vzniku nového – indoárijského – jazyka bhílštiny. Některé mundské jazyky mají jen velmi malý počet mluvčích a ten navíc stále klesá. Přestože dnes je podíl Mundů uchovávších si svůj jazyk v poměru k celkové jihoasijské populaci jen velmi malý, v minulosti hrála tato etnika na Indickém subkontinentu zásadní roli.

Tento předpoklad se opírá zvláště o znatelný mundský vliv na indoárijské a drávidské jazyky, ba i o vliv kultury původně mundských etnik na utváření hinduistické kultury, mytologie atd. Tento vliv vykazují již nejstarší vrstvy védské literatury včetně Rgvédu (Kuiper 1950, 1991, Witzel 1999), jehož jazyk, který je nejstarší doloženou formou indoárijského jazyka, se zakládal na dialektch Paňdžábu 2. tisíciletí před naším letopočtem. To dokazuje, že v době příchodu Árijů na subkontinent byli právě Mundové přítomni v těchto severozápadních oblastech, kde o pár století předtím kvetla věhlasná Civilizace údolí Indu a Sarasvatí (v samotném Paňdžábu se nacházelo jedno z největších středisek této kultury Harappa).²² Naopak se v nejstarších vrstvách Rgvédu neodráží vliv drávidských jazyků; ten přichází až v mladších textech (Witzel 1999: 14–20), což spolu s velmi úzkými podobnostmi drávido–altajských paralel vede Jaroslava Vacka k domněnce, že Drávidové mohli do Indie přijít i o něco později než Indoevropané (Vacek [2004] 2006: 90–91). Mundský vliv lze vystopovat i v následujících údobích v jazycích dalších oblastí, kde se z dnešního pohledu aus-

22 Srov. shrnující slova harvardského profesora indologie M. Witzela: „Výše probírané případy naznačují silný (para)austroasijský substrát v Paňdžábu a existují i určité náznaky, které odkazují k mundskému vlivu v Himálaji a dokonce až ve východním Afghánistánu. Důležitým výsledkem je, že jazyk obyvatel Indu, přinejmenším v Paňdžábu, musel být paramundštinou nebo nějakou západní formou austroasijské jazyky“ („*The cases discussed above indicate a strong (Para-)Austro-Asiatic substrate in the Panjab, and there are some hints which point to Munda influence in the Himalayas and even in E. Afghanistan. An important result is that the language of the Indus people, at least those in the Panjab, must have been Para-Munda or a western form of Austro-Asiatic.*“ Witzel 1999: 12 s odkazem na další literaturu).

troasijskými jazyky již dávno nemluví. Také romština má ve svém indickém jádru nemalé procento slov mundského původu.²³

Dómbové se patrně rekrutovali z hinduizovaných mundsko-jazyčných kmenů. Tyto kmeny žily po dlouhá staletí na okraji popřípadě zcela mimo dosah hinduistické civilizace, která je však nakonec pohltila a vstřebala do rámce své kastovní soustavy. Tento proces tzv. hinduizace neárijských etnik provází indické dějiny od starověku prakticky až do současnosti. Nedílnou součástí procesu je i ztráta původního (mundského) etnického jazyka a přijetí indoárijského jazyka okolní společnosti. Protože se jejich jméno objevilo v indoárijštině až během středoindického období, a protože prameny se o nich nezmiňují dříve než v 6. století, je nashledně předpokládat, že k proměně mundské etnické skupiny v jazykově asimilované kastovní společnosti došlo u dómbů až během našeho letopočtu.

Tento závěr je třeba chápat v širších souvislostech. Tvzení, že dómové jsou potomky neárijských populací, je v badatelských kruzích obecně přijímáno, aniž by toto téma dosud někdo hlouběji zpracoval a jeho implikace konfrontoval s některými dalšími více či méně přijímanými závěry o původu Romů. Přední odborník na indoárijské jazyky Ralph L. Turner přišel v roce 1926 s nezpochybnitelným důkazem o centrálním indoárijském jádru romštiny, které prozrazují inovace charakterizující nejstarší doložený vývoj indoárijských jazyků, jež romština sdílí právě s jazyky centrálními.²⁴ Druhý, již ne tak přesvědčivý, Turnerův závěr, založený na interpretaci staroindických archaismů v romštině, v sobě obsahuje tvrzení, že „...můžeme předpokládat, že Cikáni přerušili spojení s centrální skupinou už před dobou Ašóky ... migrovali na severozápad [indoárijské jazykové oblasti]“.²⁵ Ašóka vládl ve 3. sto-

23 Vedle samotného slova *rom* lze na mundskou etymologii usuzovat např. u slov (východosl. rom.): *čharvo* „romský chlapec, syn“ (< stří. *čhāva-*, sti. *śāva-* „mláde“ PMWS 67), *jandro* „vejce“ (< sti. *āṇḍa-* PMWS 76), *khoro* „džbán“ (< sti. *ghaṭa-* PMWS 55), *pindro* „noha, chodidlo“ (< sti. *piṇḍa-* „hrouda, lýtko“ PMWS 142), *phus* „stéblo slámy“ (< stří. *bhusa-*, sti. *busa-* „plevy“ PMWS 98), *bango* „křivý“ (< sti. *vāṅka-* „ohbí řeky“, *vāṅku-* „jdoucí křivě“ PMWS 87), *charno* „krátký“ (< sti. *khaṇḍa-* „zlomený, zmrzačený“ PMWS 48), *parno* „bílý“ (< sti. *pāṇḍu-* „bledý, nažloutlý“ PMWS 91), slovesa *phenel* „řící“ (< sti. *bhaṇati* PMWS 32) a mnohých dalších, přestože všechna tato slova romština sdílí i s jinými indoárijskými jazyky. Velmi často se jedná o lexémy s konsonantní skupinou *-rn-* nebo *-ndr-* (< **-ndr-*), která je pokračováním staroindického *-ṇḍ-* příznačného pro slova mundského původu.

24 Česká romistická literatura, zdá se, občas zaměňuje pojmy „středoindický“ a „centrální indoárijský“. Zatímco označení „středoindické jazyky“ (*Middle Indo-Aryan*) odkazuje k vývojovému období indoárijských jazyků, které následovalo po období staroindickém (cca do pol. 1. tis. př. n. l.) a předcházelo období novoinického (cca po r. 1000 n. l.), pojem „centrální jazyky“ (*Central Indo-Aryan*) označuje izoglosami vymezenou podskupinu indoárijských jazyků (a lze jej tedy zhruba přirovnat např. k pojmu „západoslovanský“).

25 „...we may assume that the Gypsies had already severed connection with the Central group before the time of Aśoka...they migrated to the North-west.“ Turner 1926: 165.

| Distribuce austro-asijských jazyků na území Indie |
 výřez z publikace H.-J. Pinnowa „Versuch einer historischer
 Lautlehre der Kharia-Sprache“ (r. 1958) |
<http://www.ling.hawaii.edu/faculty/stampe/aa.html> |

letí před naším letopočtem a Turner se zde odvolává na jazykový stav panovníkových nápisů, které podle něho v centrální oblasti už neodrážejí archaismy zachycené v romštině. Právě tento předpoklad byl vyvrácen Alfredem Woolnerem na základě prostého faktu, že centrální jazyková oblast není Ašókovými nápisy doložena (v oblasti, kde předpokládáme existenci centrálních dialektů, se nacházejí nápisy psané ve východním – patrně úředním – dialektu Ašókovy říše) (Woolner 1928). Náš obraz indoárijských jazyků není ještě ani po celé 1. tisíciletí našeho letopočtu dostačující natolik, abychom si mohli troufat tvrdit, že mimo severozápad neexistovaly v jistých ohledech konzervativní dialekty, jejichž archaismy se odrážejí právě v romštině. V každém případě z hlediska afinity Romů k dómbům se zdá být velmi pravděpodobné, že v době před vládou krále Ašóky, za jeho vlády, a asi i několik staletí po něm, předci Romů ještě nemluvili indoárijským jazykem. Zároveň však podotýkám, takový závěr je třeba brát tentativně a v budoucnu si vyžádá další případné studie. Předložený etymologický rozbor je prvním nezbytným krokem tímto směrem.

Poděkování

Děkuji prof. Jaroslavovi Vackovi a Viktorovi Elšíkovi za návrhy a připomínky, které vnesli k tomuto pojednání. Za všechny případné nedostatky však nese plnou odpovědnost autor.

Literatura

- BANERJEE, Muralydhar (ed.). 1931. *The Deśināmamālā of Hemacandra*. Calcutta: University of Calcutta.
- BHAT, M. Ramakrishna. 2003. *Varāhamihira's Brhat Sambitā*. Part Two. Delhi: Motilal Barnarsidass Publishers. ISBN 81-208-0301-9
- BORETZKY, Norbert & Birgit IGLA. 1994. *Wörterbuch Romani–Deutsch–Englisch für den südosteuropäischen Raum: mit einer Grammatik der Dialektvarianten*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. ISBN 3-447-03459-9
- BRIGGS, George Weston. 1953. *The Doms and their near Relations*. Mysore: Wesley Press.
- BROWN, Irwin. 1928. Roms are Doms. *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series, Vol. VII., 170–177.
- EMENEAU, Murray Barnson. 1980. The Indian Linguistic Area Revisited. In: *Language and Linguistic Areas. Essays by Murray B. Emeneau*. Stanford: Stanford University Press, 197–249. [Původně vyšlo v *International Journal of Dravidian Linguistics*, Vol. 3, 1974, 92–134.]
- FINCK, Franz Nikolaus. 1907. *Die Sprache der armenischen Zigeuner*. St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- GILLIATH-SMITH, Bernard. 1910–11. The sound Ṛ. *Journal of the Gypsy Lore Society*, New Series, Vol. IV, 292–6.
- GRIERSON, George Abraham. 1922. *Linguistic Survey of India. Vol. XI: Gipsy languages*. Calcutta.
- HANZAL, Jiří. 2004. *Cikáni na Moravě v 15. až 18. stol.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-508-0
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. Domští hudebníci v Indii. *Romano džaniben* IV, 3–4/1997, 11–27. ISSN 1210-8545
- India by Al-Biruni. Abridged Edition of Dr. Edward C. Sachau's English Translation*. 1993. New Delhi: National Book Trust India [1. vydání 1983]. ISBN 81-237-0289-2
- KENRICK, Donald. 2003. *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého

- v Olomouci, Centre de recherches tsiganes [angl. orig. Kenrick, Donald. 1993. *Gypsies: from India to Mediterranean*. Toulouse: CRDP Midi Pyrénées.] ISBN 80-244-0589-X
- KUIPER, Franciscus Bernardus Jacobus. 1948. *Proto-Munda Words in Sanskrit*. Amsterdam: N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
- KUIPER, Franciscus Bernardus Jacobus. 1950. *An Austro-Asiatic Myth in the Rigveda*. Amsterdam: N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
- KUIPER, Franciscus Bernardus Jacobus. 1991. *Aryans in the Rigveda*. Atlanta: Rodopi B.V. Amsterdam. ISBN 90-5183-307-5
- LEHMANN-HAUPT, Carl Ferdinand Friedrich. 1928. Beiträge zur Kenntnis der Bôscha. *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series, Vol. VII, 184–195.
- LORIMER, David Lockhart Robertson. 1939. *The Dumāki Language. Outlines of the Speech of the Doma, or Bērīcho, of Hunza*. Nijmegen: Dekker & van de Vegt N. V.
- MACALISTER, Robert Alexander Stewart. 1914. The Language of the Nawar or Zutt: the Nomad Smiths of Palestine. *Gypsy Lore Society Monograph*, No. 3, Edinburgh.
- MATRAS, Yaron. 1999. The state of Present-Day Domari in Jerusalem. *Mediterranean Language Review*, 11, 1–58.
- MATRAS, Yaron. 2002. *Romani: A Linguistic Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-63165-3
- MĀNUŠŠ, Leksa et al. 1997. Čigānu-latviešo-suglu etimológiskā rārdnīca vu latviešu-čigānu rārdnīca. Rīgā: Zvaigzne ADC.
- NEČAS, Ctibor. 2005. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740 – 1945)*. Brno: Matice Moravská. ISBN 80-86488-20-9
- POTT, August Friedrich. 1844. *Die Zigeuner in Europa und Asien. Ethnographisch-linguistische Untersuchung, vornehmlich ihrer Herkunft und Sprache, nach gedruckten und ungedruckten Quellen*. Halle: Ed. Heynemann (reedice Leipzig 1964).
- PRZYLUSKI, Jean. 1926. Un ancien peuple du Penjab: les Udumbara. *Journal Asiatique* 28, 1–59.
- RISHI, Weer Rajendra. 1974. *Multilingual Romani Dictionary*. Chandigarh: Indian Institute of Romani Studies.
- SAMPSON, John. [1926] 1968. *The dialect of the Gypsies of Wales. Being the Older Form of British Romani preserved in the Speech of the Clan of Abram Wood*. Oxford University Press
- SINCLAIR, Albert Thomas. 1909-10. The Word „Rom“. *Journal of the Gypsy Lore Society*, New Series, Vol. III, 33–42.
- SÓMADÉVA. 1981. *Oceán příběhů*. Praha: Odeon.

- TURNER, Ralph Lilley. 1926. The Position of Romani in Indo-Aryan. *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series, Vol. V, 145–189.
- TURNER, Ralph Lilley. 1962–66. *A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages*. London: Oxford University Press..
- VACEK, Jaroslav. 2006. Dravidian and Altaic – In Search of a New Paradigm. *International Journal of Dravidian Linguistics* XXXV, 1, 29–96 [poprvé vyšlo v: *Archív Orientální*, Vol. 72, 2004, 4, 382–453].
- VEKERDI, József. 1981. On the social prehistory of the Gypsies. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XXXV, 243–254.
- WITZEL, Michael. 1999. Substrate Languages in Old Indo-Aryan (Rgvedic, Middle and Late Vedic). *Electronic Journal of Vedic Studies*, 5-1, 1–67. (<http://www1.shore.net/~india/ejvs/ejvs0501/ejvs0501article.pdf>).
- WOOLNER, Alfred Cooper. 1913–14. The Indian origin of the Gypsies in Europe. *Journal of the Panjab Historical Society* 2, 136–141.
- WOOLNER, Alfred Cooper. 1928. Asoka and the Gypsies. *Journal of the Gypsy Lore Society*, Third Series, Vol. VII, 108–111.

Seznam zkratek

- angl. – angličtina, anglický
 hin. – hindština, hindský
 pkt. – prákrť, prákrťský
 rom. – romština, romský
 skt. – sanskrť, sanskrťský
 sti. – staroindičtina, staroindický
 stři. – středoindičtina, středoindický
 východosl. – východoslovenský
 CDIAL – *A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages* (Turner 1962–1966)
 PMWS – *Proto-Munda Words in Sanskrit* (Kuiper 1948)

Summary

Regarding the roots of the word ROM

This article presents etymological analyses of two historically related terms, relevant to understanding the socio-historical and linguistic roots of the Rom. The first part of the essay treats the relationship between the ethnonym 'rom' to the Indian caste name 'dom'. Similarities of the traditional professional structure and of custom and belief between the two groups are discussed, but the analysis centers mainly on evidence indicating a linguistic relationship between the two forms: a demonstrable pattern of regular phonological change moving from the retroflex sound characteristic of Indian languages to a vibrant 'r'. In addition to the discussion of the initial consonant sound, Benisek also analyses the phonological evolution of the final 'm', positing a probable intermediate form between *domba*–*dom*, which would show an assimilation to the geminate *domma*. Following these phonological analyses is a discussion of the sociohistorical context in which the form of the ethnonym also took on the meaning of 'husband' (or, respectively, 'wife'). Benisek argues that the use of the caste name in this sense is a little-known characteristic of Indian languages in general, including the Dravidian languages; thus, the fact that the Romani term 'rom' is used not only as an ethnonym and socionym, to indicate membership in a particular community and in a particular professional or tribal sub-group, but is also used to refer to a spouse, is again an indication of the Indian origin of the term as well as a reflection of the endogamous nature of their social structure. The second part of the paper concerns the etymology of the word *domba*, the Indian term from which the Romani *rom* originated. Here, Benisek suggests an origin of the word in the eastern Asian Munda language group, arguing that the initial retroflex occlusive does not occur in the Indo-Aryan languages of the period. Furthermore, the fact that other Sanskrit words of Proto-Munda origin include a nasal/voiced sonant combination such as the *–mb* in *domba*, supports the notion of the origin of this word from the Munda group. Finally, Benisek relates the word *domba* in this period to the profession of a group of musicians–drummers–indicating, even at this early period, a close connection between the group and their profession, a relationship that continues even today among modern-day Dom in India.

Shukti Chaudhuri-Brill

Romano džaniben – jevend 2006
Časopis romistických studií

Tento časopis vychází díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

Tato publikace vznikla v rámci výzkumného záměru MŠMT 0021620825

“Jazyk jako lidská činnost, její produkt a faktor”

Publikace byla financována hlavním městem Prahou z Celoměstských programů na podporu aktivit národnostních menšin a integrujících se cizinců na území hl. m. Prahy pro rok 2006

Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětem holocaustu.

Vydává Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3, tel.: 222 715 947, e-mail: dzaniben@email.cz, www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktor: Peter Wagner
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Recenzovali: doc. PhDr. Jiří Nekvapil, CSc a Ass. Prof. Mag. Dr. Dieter Halwachs
Technická redaktorka: Eva Zdařilová
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram
Obálka: Medvěďárka. leták z Augsburgu z 16. století
Převzato z: Hampe, Theodor: Die fahrenden Leute. (*Kočovní lidé*), Lipsko 1902.
Cit. in: Gronemeyer, s. 57 (viz článek)

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz

Náklad: 600 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545
Evidenční číslo podle tiskového zákona: MK ČR E 6882

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.